

folyó kutatást a komparatizmus felé irányítani. Semmi értelme sincs annak, hogy párhuzamosan folynak kutatások a tanszékeken és az intézetben. Helyesebb bizonyos feladatokat az egyetemi tanszékekre bízni; más feladatokat, mint pl. az irodalomelméleti kutatásokat, az intézetnek kell végezni.

Sőtér István bejelentette, hogy határozati javaslatként fogja az osztályvezetőség elé terjeszteni Köpeczi elvtársnak azt az igényét, hogy a száz kötetes korszerű műveltség alapkönyvtára sorozat társadalomtudományi részének kidolgozásában, tudományos megalapozásában és megvitatásában az Akadémia I. és II. Osztálya teljes súlyával vegyen részt.

Ismételten hangsúlyozta, hogy az irodalomtörténet legfontosabb feladata az irodalomtörténeti kézikönyv létrehozása.

Az irodalomtörténeti forráskiadványokkal kapcsolatban válaszában is felvetette, hogy a magyar irodalom múltjának emlékei nagyrészt még kiadatlanok. A magyar irodalom marxista szintézisét sem lehet addig megteremteni, amíg bizonyos levelezések, memóár-anyagok, az irodalmi életet tükröző dokumentum-anyagok levéltárakban lappanganak. Ki kell ezeket adni, természetesen válogatva és óvatosan. Igaza van Köpeczi elvtársnak abban, hogy vannak olyan dokumentum-gyűjtemények, amelyek feleslegesen bőbeszédűek, túlduzasztottak, vagy téves koncepcióból indultak ki. Ilyen pl. a „Kortársak Móricz Zsigmondról” c. kötet is, amely helyett elég lett volna egy bibliográfia is, hiszen ezt az anyagot a kutatók viszonylag kevés fáradsággal össze tudták volna szedni.

Bóka elvtárs jogosan bírálta az Acta Litteraria kritikai rovatát. Az osztályvezetőségnek ezzel a kérdéssel is külön kell foglalkoznia.

Maradékalanul egyetértett Tolnai Gábor javaslataival: az osztályvezetőség értékelje az osztályhoz tartozó tudományágak négy-öt éves tevékenységét, helyzetét, problémáit; az osztályvezetőség rendszeresen foglalkozzék idegen nyelvű folyóirataink kérdéseivel.

Ugyancsak egyetértett Trencsényi-Waldapfel elvtárs azon javaslatával, hogy az osztályvezetőség mérje fel és értékelje külföldön elért tudományos eredményeinket. Egyetértett azzal, hogy az osztályvezetőség határozottan vegye kezébe a könyvkiadást.

Egyetértett azzal a gondolattal is, hogy mindig vissza kell mennünk a klasszika-filológia problémakörébe, valahányszor egy irodalomelméleti kérdést meg akarunk oldani.

Az osztályülést értékelve Sőtér István külön kiemelte a hozzászólások eredményességét. A felszólalások nyomán világosabban állnak az osztályvezetőség előtt a legfontosabb kérdések és feladatok. Igen sok hasznos javaslat született, amelyeket határozati javaslatokként az osztályvezetőség elé fog terjeszteni.

A vitát összefoglalta

Garamvölgyi József

RÖVID BESZÁMOLÓ EGY MONGÓLIAI TANULMÁNYUTRÓL

Huszonnyolnapos mongóliai tanulmányutamra 1960. augusztus 8-án indultam el. Mivel Akadémiánk küldöttségének tagjaként részt vehettem a Moszkvában megrendezett 25. Nemzetközi Orientalista Kongresszuson, csak augusztus 19-én érkeztem meg Ulánbátorba.

A Tudományos és Felsőoktatási Bizottságban megbeszélte munkatervem szerinti nyelvjárásgyűjtő terepmunkára Délnyugat-Mongóliába utazhattam. Sikerült a tervezett tíz nap helyett tizennégy napot töltenem vidéken.

Augusztus 23-án Agvánszüiren kollégámnak társaságában a menetrendszerű repülőgépen Góbi-Altaj megye székhelyére, Jöszönbulagba utaztam. Másnap a déli órákban terepjáró gépkocsin már tovább is indultam, hogy a Jöszönbulagtól délre eső területen beszélj halha nyelvjárás felderítése céljából a Góbi-Altaj hegyei között elterülő Naran, Haliun, Cél, Tögrög és Sarag járások területét bejárjam.

A munkát Naran járási központban szókészleti és folklór anyag gyűjtésével kezdtem el. Több dalt magnetofonra is felvettem. 25-én ebéd után tovább indultunk, és a koraesti órákban Haliunba érkeztünk. Itt hat népdal, egy *jörölt* 'köszöntő' és egy népmese szövegét jegyeztem fel.

Félnapos utazás után 27-én délben érkeztünk meg utam következő állomására Célbe. Ez a Góbi-Altaj hegység két és fél-, háromezer méter magas vonulatai között meghúzódó járási székhely igen aprócska település. Itt csak egy *jörölt* és három dalt sikerült feljegyezniem. Viszont jelentősebb anyagot gyűjthettem a ló- és főleg a tovetartás szókészletéből.

Augusztus 28-án egésznapos élményszerű utazás után, miközben „toronyirányt” átvágtunk a Góbi-Altaj legmagasabb vonulatain, Tögrögbe érkezem. Itt négy dalt, egy *jörölt* és néhány más apróságot jegyeztem fel.

30-án reggel indultunk el Tögrögből. A Sarag felé vezető úton felkerestük még Jimbút a tevépásztort és híres mesélőt. Egy mesét, egy *jörölt*, egy népdal szövegét és tizennégy találókérdést jegyeztem fel tőle. Ugyanaznap, a koradélutáni órákban érkeztünk meg Saragba. Egy *jörölt*, több népdalt és egy népmesét sikerült itt feljegyezniem. Augusztus 31-én hóesésben érkeztünk vissza Jöszönbulagba.

Szeptember 3-án még ellátogattam a Jöszönbulagtól északnyugatra fekvő Tajsirba. Tajsirban másfél nap alatt huszonöt dalt, négy *jörölt* és a mondabeli Džangar-kánról szóló szép történetet sikerült feljegyezniem. 5-én estefelé érkeztem vissza Jöszönbulagba, és 7-én repülőgépen visszatértem Ulánbátorba.

A bejárt területen az Akadémia Népzene kutató Csoportjától kölcsön kapott magnetofonra jelentős dallamanyagot is sikerült felvennem. Ennek az anyagnak értékét főleg egységes voltában látom, amennyiben szinte kizárólag az ún. *уртуй дүү* 'lassú ének' műfajába tartozó dalokat vettem fel.

A nyugati halha-mongol nyelvjárásra vonatkozó ismereteinket eddig elsősorban Ramstedt¹ és Vladimircov² műveiből meríthettük. Mindkét szerző anyaga azonban jobbára alkalmoszerű utalások formájában rögzített, és nem is egészen újkeletű. Ha ehhez hozzávesszük még Barajsir³ és Vanduj⁴ rövid beszámolóit, végére is jutottunk a felhasználható elsőkézi anyagnak, amelyik a nyugati halha terület nyelvi, nyelvjárási állapotáról tájékoztat. Elsősorban ez a körülmény kölcsönöz jelentőséget a nyugati halha nyelvterület déli részében végzett gyűjtőmunkámnak.

¹ G. J. RAMSTEDT, *Das Schriftmongolische und die Urgamundart*. Helsingfors 1902.

² B. J. VLADIMIRCOV, *Сравнительная грамматика монгольского письменного языка и халхаского наречия*. Leningrád 1932.

³ BARAJŠIR, *Chalehyn ajalguuny zarim chésgijg sudalsan tuchaj temdeglel*. Ulánbátor 1957.

⁴ VANDUJ, *Zarim nutgijn aman ajalguuny úsgijn sangijn tuchaj*. Ulánbátor 1957.

A nyha. nyelvjárás szókezdő magánhangzóira, csakúgy mint a halha magánhangzóra általában, a kemény zöngékezdet a jellemző. Igen sokszor azonban a képzésben résztvevő szervek erőteljes tevékenysége következtében itt egy *glottal plosive consonant* jelentkezik. Pl. *ʎen* 'ez', *ʎurūl* 'ajak', *ʎir* 'jön'.

Ez a jelenség egyébként, amelynek létezését a mongol nyelvterület más pontjairól is megerősíthetjük⁵, nyelvtörténeti vonatkozásokat rejt magában. Legutóbb ugyanis Ligeti professzor arra a következtetésre jutott, hogy a XIV. sz-i 'phags-pa-írásos mongol nyelvemlékek néhány szókezdő magánhangzó előtt egy *glottal stop*-ot jelölnek.⁶ A nyugati halha kemény zöngékezdete, ill. *glottal plosive consonant*-ja a jelen mongol nyelvállapotából támogatja Ligeti professzor megállapítását.

A ha. *e* foném nyílt ε alap- és kombinatórikus zárt $\acute{e}$ mellékváltozata mellett a nyha-ban még egy másik változatról is szólhatunk. Ennek képzésében a nyelvhát elülső és hátulsó része egyenesen vesz részt, miközben a nyelvhát erősen visszahúzódik. Csak első szótagban fordul elő: *ᠭᠦᠷ* 'férfi', *ᠭᠡᠮ* 'nő', *ᠭᠦᠷᠠᠭᠠᠳ* 'leopárd', stb.

A hosszú nyílt $\bar{\varepsilon}$ mellékváltozata egy magasabbfokú nyelvemelkedéssel képzett $\bar{e}$. Ezek váltakozhatnak is egymással: *ᠡᠳᠵ* ~ *ᠡᠳᠵ* 'anya', *ᠳᠵᠡᠷᠳ* ~ *ᠳᠵᠡᠷᠳ* 'vörhenyes (ló)'. A veláris hangrendű szavakban az $\bar{\varepsilon}$ a képzők és ragok magánhangzóinak hangrendi illeszkedését is megtörheti: *ᠬᠣᠨᠣᠳ* : *ᠬᠣᠨᠣᠳᠲᠡ*, *ᠵᠠᠮ* : *ᠵᠠᠮᠲᠡ*, stb.

A szókezdő *tš*- és *dž*- után a középső ha. *a* helyében *i* ~ *a* váltakozás figyelhető meg: *ᠳᠵᠢᠷᠭᠡ* ~ *ᠳᠵᠠᠷᠭᠡ*, *ᠲᠰᠢᠶᠠᠳ* ~ *ᠲᠰᠠᠶᠠᠳ*, stb.

Néhány szó első szótagjában az irodalmi ha. diftongusnak nyha. hosszú mgh. felel meg: *ᠬᠡᠵᠢᠲᠡ*, *ᠬᠡᠵᠢᠲᠡᠨ*; *ᠭᠤᠯᠢᠰᠡ*, *ᠭᠤᠵᠢᠴᠡ*; *ᠳᠵᠢᠯᠡ*, *ᠵᠢᠯᠢᠵᠡ*.

A köha. χ -val szembeni *kχ*, χ kettősség általános nyha. jelenségnek tekinthető. A nyha-ban a *kχ* az alap-, a χ pedig a mellékváltozat.

Az általam bejárt területen beszélt nyha. nyelvjárásra jellemző továbbá az alveolopalatális mássalhangzók jelenléte. Tekintve, hogy a halhában a dentalveoláris, ill. alveoláris palatalizált és az alveolopalatális mássalhangzók különbsége nem foném értékű, az utóbbiakat egyelőre a palatalizáció jelével jelölöm.

Ezek közül az alveolopalatálisok közül csak az *l'* foném; *ᠵᠠᠯᠠᠭᠤ* 'forró': *ᠵᠠᠯᠠᠭᠤ* 'vörösbarba'. A *b*, *t'*, és *n* viszont csak a *v*, *t*, *n* fonémák változata. Váltakozásaik: *ᠭᠡᠷᠡᠯ* ~ *ᠭᠡᠷᠡᠯ'*, *ᠪᠦᠪᠦᠭᠤ* ~ *ᠪᠦᠪᠦᠭᠤ'*, *ᠬᠡᠵᠣᠲᠠᠳ* ~ *ᠬᠡᠵᠣᠲᠠᠳ'*, *ᠰᠣᠨᠢ* ~ *ᠰᠣᠨᠢ'* stb.

A fortisz aspiráták elhasonulására, ami az ordosz-típusú nyelvjárásokra jellemző, csak Naranból és Tajsirből közölhetek néhány példát: *ᠨᠠᠵᠢ*-közha. *ᠨᠠᠵᠢ*-, *ᠳᠠᠲᠠ*-közha. *ᠲᠠᠲᠠ*-, *ᠭᠤᠰᠡᠯ* közha. *ᠬᠤᠰᠡᠯ*.

Nyugati halha szövegmutatvány:

ᠪᠦᠷᠶᠠᠭᠢ ᠪᠦᠳᠠᠭᠡ ᠠᠯᠢᠨᠢ ᠲᠤᠵᠠᠭᠡ ᠲᠣᠪᠲᠰᠡ ᠶᠠᠷᠢᠠ.
ᠴᠣᠮᠢ ᠠᠯᠲᠠᠭᠡ ᠠᠶᠢᠮᠠᠭᠢᠨᠢ ᠨᠠᠷᠠᠭᠢ ᠰᠤᠮᠢᠨᠢ ᠨᠤᠲᠡᠭᠢ ᠨᠠᠷᠠᠭᠢᠨᠢ ᠳᠵᠠᠭᠠᠨᠠ, ᠪᠦᠷᠶᠠᠭᠢ ᠪᠦᠳᠠᠭᠡ ᠠᠯᠢ ᠭᠡᠳᠵᠢ
maš oᠳᠣᠳᠣᠷ surlig saeᠵᠠ ᠠᠯᠢ baᠭᠡᠯᠠᠭ: en ᠠᠯᠢᠨ ertᠡᠳᠡᠷ uᠵᠡᠳᠡ ᠬᠡᠵᠠᠮᠤᠰᠢᠨ ᠳᠠᠵᠢᠳᠡ baᠭᠡᠰᠠ
ᠵᠤᠮ. a en ᠠᠯᠢᠨ eets oᠳᠣᠳᠣᠷ orᠡᠳᠡᠳᠡᠷᠢᠨ ᠠᠯᠠᠭᠡ ᠪᠦᠳᠠᠭᠡ ᠲᠠᠷᠠᠨᠢ ᠵᠡᠯᠪᠡᠷᠲᠡ ᠪᠣᠷᠡᠭᠬᠢ ᠲᠰᠡ ᠠᠯᠢᠨ

⁵ Sh. HATTŌRI, Phonemic Structure of Mongol (Chakhar Dialect). Journ. of the Linguistic Soc. of Japan. No. 19—20, p. 81., és M. NOMURA, On Some Phonological Developments in the Kharchin Dialect. Studia Altaica. p. 133.

⁶ L. LIGETI, Trois notes sur l'écriture 'phagspa. Acta Orient. Hung., XIV (1961).

*baɣdɑg. imēs en ūlīg burɣān būdaē ūl gedž-waēn Ḵγūmǎsē šūtēdž baēsnār
 bujū. taraēšig ulāq̄ tš' ulū dzergēsē burɣā būdaē ūl gedžē neršlēgdēdžē. eēd arɣāl,
 uγūlɒz, jaŋgīr, erwīs, šūlūs, unig, tarwāg, tš'on dzergē aŋ āmtād bolō, baēɣālū
 bajālīg jixlē ūl imā.*

„A *Burhan būdaj* hegyről röviden hadd beszéljek.

Góbi-Altaj ajmak Naran szumunja területének nyugati részében *Burhan būdaj* nevezetű nagyon magas, fenséges szép hegy van. Ezt a hegyet régi időben az emberek imádták. Hát ennek a hegynek meredek magas csúcsán búzaszem formájú, gömbölyded kő van. Ezért ezt a hegyet az emberek, mivel azt hitték róla, hogy Buddha gabonájának a hegye, vagy mert maghoz hasonló vörös kő, *Burhan būdaj* hegynek nevezték el. Itt hegyi bárány hímje, nösténye, hegyi kecske, leopárd, hiúz, róka, steppei mormota, farkas és más vadállat lévén, természeti kincsekben gazdag hegy.”

Mongóliai tanulmányutam során mind a fővárosban, mind a vidéken, a hivatalos szervektől és a lakosságtól egyaránt munkám iránt a legteljesebb megértést és messzemenően barátságos, szeretetteljes támogatást élveztem. Ezért tanulmányutamról új ismeretekkel, szép anyaggal és igen kedves emlékekkel tértem vissza.

Mivel kutatómunkám középpontjába egyre inkább a burjátot állítom, rendkívül örültem annak, hogy Mongóliából visszatérőben négy napot a Burját ASzSzR fővárosában, Ulan-Údében tölthettem. Itt a Burját Komplex Tudományos Kutatóintézet vendége voltam. Megismerkedtem az intézet munkatársaival, dolgoztam könyvtárukban, látogatást tettem a közeli Ivolga községben, ahol némi burját nyelvjárási anyagot is gyűjtöttem. Beszámoltam továbbá a magyar mongolisták és tibetisták munkálatairól is. A szíves meghívásért és vendéglátásért ez úton is köszönetet mondok D. Lubszanov elvtársnak, az intézet igazgatójának és C. B. Cydendambajev elvtársnak, a burját nyelvészeti osztály vezetőjének.

Bese Lajos.